

МИСТЕЦЬКА ОСВІТА
ТА РОЗВИТОК
ТВОРЧОЇ
ОСОБИСТОСТІ

Збірник наукових праць

Випуск 9

Міністерство освіти і науки України
Uniwersytet Rzeszowski
Wydział Muzyki
Рівненський державний гуманітарний університет
Інститут мистецтв

МИСТЕЦЬКА ОСВІТА ТА РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

Збірник наукових праць

Випуск 9

Рівне – 2023

Редакційна колегія:

Сверлюк Я.В. – доктор педагогічних наук, професор, директор Інституту мистецтв Рівненського державного гуманітарного університету;

Олексюк О.М. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методики музичного мистецтва Інституту мистецтв Київського університету ім. Бориса Грінченка;

Павелків Р.В. – доктор психологічних наук, професор, заслужений працівник освіти України, академік АН ВШ України, перший проректор Рівненського державного гуманітарного університету;

Пелех Ю.В. – доктор педагогічних наук, професор, заслужений працівник освіти України, академік Національної академії наук вищої освіти України, проректор з науково-педагогічної роботи, європейської інтеграції та інновацій;

Mirosław Dymon – Dr. hab., prof. Uniwersytet Rzeszowski Wydział Muzyki.

Лісова С.В. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методики професійної освіти Рівненського державного гуманітарного університету;

Потапчук Т.В. – доктор педагогічних наук, професор кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника;

Джус О.В. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри професійної освіти та інноваційних технологій Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника;

Рибалко Л.С. – доктор педагогічних наук, професор кафедри освітології та інноваційної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди;

Прокочук В.І. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри гри на музичних інструментах Інституту мистецтв Рівненського державного гуманітарного університету;

Добровольська Р.О. – доктор філософії PhD, старший викладач кафедри вокально-хорової підготовки, теорії та методики музичної освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського;

Клепар М. В. – заслужений працівник культури України, доктор педагогічних наук професор кафедри початкової освіти Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника;

Лупаренко С.С. – доктор педагогічних наук, професор кафедри освітології та інноваційної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

*Рекомендовано вченою радою Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол № 4 від 27.04.2023 р.)*

Мистецька освіта та розвиток творчої особистості : зб. наук. пр. /
М 656 Uniwersytet Rzeszowski wydział Muzyki, Рівнен. держ. гуманіт. ун-т,
Ін-т мистецтв. – Рівне : Волин. береги, 2023. – Вип. 9. – 172 с.

ISBN 978-617-8260-05-7

Збірник наукових праць присвячений актуальним питанням професійної підготовки фахівців мистецького напрямку. Висвітлюються сучасні методологічні підходи розвитку творчої особистості студентів, охарактеризовано особливості музично-педагогічної діяльності.

Для викладачів і студентів мистецьких навчальних закладів, науковців й працівників в галузі музичної педагогіки та мистецтвознавства.

УДК 7.071.5

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I.

Теорія і методологія мистецької освіти

<i>Останчук М.М., Никон О.К.</i> Формування професійної мотивації навчання як фактор активізації творчої діяльності студентів.....	5
<i>Заходякін О., Козак І.</i> Методичні засади розвитку музичної пам'яті піаністів в процесі фортепіанної підготовки.....	11
<i>Крижановська Т.І., Маєвська О.В.</i> Методичні аспекти процесу формування початкових акомпаніаторських навичок учнів-піаністів ДМШ.....	16
<i>Онищук В.І., Сметана О.П.</i> Удосконалення професійної підготовки майбутніх педагогів-музикантів у форматі дистанційного навчання.....	25
<i>Смик Л., Цюлюпа Н.</i> До питання розвитку поліфонічних умінь в учнів дитячих музичних шкіл.....	32
<i>Стецюк М.В., Крусь О.П.</i> Методи розвитку творчих здібностей учнів-піаністів дитячої музичної школи.....	37

РОЗДІЛ II.

Сучасні виміри мистецтвознавства

<i>Єгоров В.С.</i> Конволюційні ревербератори у сучасній звукорежисурі.....	45
<i>Іваник Н.М.</i> Таїнство шлюбу як складова культурної обрядовості української православної традиції в її музично-естетичному вимірі.....	53
<i>Ковлева М.</i> Шляхи становлення та розвитку професійної бандурної школи в Україні.....	67
<i>Якимчук С.Н., Лахтюк А.Р.</i> Вокально-хорова творчість композитора Бориса Лятошинського першої половини ХХ століття (на прикладі кантати «Заповіт»).....	73
<i>Даюк Ж., Остапик Н.</i> Дитяче фортепіанне мистецтво у творчості українських композиторів.....	80
<i>Павлице Т.І., Мазур Д.В., Заходякін О.В.</i> Історико-теоретичний аспект розвитку сопілкового інструментарію.....	85
<i>Рокіщук І., Дубовик О.</i> Генеза науково-технічної революції та інформаційного суспільства.....	94
<i>Сверлюк Л., Сян Шуай.</i> Використання фольклорних традицій в українській естрадній музиці.....	104
<i>Столярчук Б.Й.</i> Історія кафедри музичного фольклору і її роль у відродженні української культури.....	110
<i>Турко Н., Грушовець А.</i> Зародження та розвиток жанру «фортепіанна мініатюра» в музичному мистецтві.....	116

РОЗДІЛ III.

Методика музичного навчання і виховання

<i>Брень О.В.</i> Розвиток співацьких навичок у дітей дошкільного віку засобами ігрових технологій.....	123
<i>Гаврилів М.С., Гумінська О.О.</i> Методи спілкування, взаємодії, співпраці на уроці музичного мистецтва.....	130

<i>Денисюк Н.М., Гумінська О.О.</i> Сучасний досвід застосування Орф-підходу на музичних заняттях в ЗДО	138
<i>Крижановська Т.І., Карпова А.О.</i> Художній розвиток підлітків в умовах діяльності мистецьких гуртків	146
<i>Кондрачук Д.Р.</i> Організація інструментального музикування в процесі музично-творчого розвитку дошкільників	155
<i>Крет М.В., Левчук Н.О.</i> Музично-етичний досвід, як чинник формування морального світу молодших школярів	162
Про авторів	168

Список використаної літератури

- Ветлугіна, Н. (1996) Методика музичного виховання в дитячому садку. К.: Музична Україна. 271с.
- Гуменюк, Н. (2019) Ти сам твір мистецтва. Творче музикування з дітьми дошкільного віку (з досвіду роботи). Нетішин. 79 с.
- Завалко, К. (2013) Основи Орф-педагогіки. Черкаси: Черкас. ЦНП. 161 с.
- Лісовська, Т. (2018) Теорія і методика музичного виховання. Взято з http://preschool.mdu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/01/...pdf.io_-1.pdf (Дата звернення 19 лютого 2023)
- Матвієнко, С. (2017) Теорія та методика музичного виховання дітей дошкільного віку. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя. 297 с.
- Теряєва, Л. (2011) Дитячий оркестр у дошкільному закладі. Взято з https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/8417/1/L_Teryaeva_MK_3_.pdf (Дата звернення 18 лютого 2023)

References

- Vetluhina, N. (1996) Metodyka muzychnoho vykhovannia v dytiachomu sadku [Methods of musical education in kindergarten]. K.: Muzychna Ukraina. 271s.
- Humeniuk, N. (2019) Ty sam tvir mystetstva. Tvorche muzykuvannia z ditmy doshkilnoho viku (z dosvidu roboty) [You are a work of art. Creative music making with children of preschool age]. Netishyn. 79 s.
- Zavalko, K. (2013) Osnovy Orf-pedahohiky. Cherkasy: Cherkas. TsNP. 161 s.
- Lisovska, T. (2018) Teoriia i metodyka muzychnoho vykhovannia [Theory and method of musical education]. Vziato z http://preschool.mdu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/01/...pdf.io_-1.pdf (Data zvernennia 19 liutoho 2023)
- Matviienko, S. (2017) Teoriia ta metodyka muzychnoho vykhovannia ditei doshkilnoho viku [Theory and methods of musical education of preschool children]. Nizhyn: NDU im. M. Hoholia. 297 s.
- Teriaieva, L. (2011) Dytiachyi orkestr u doshkilnomu zakladi [Children's orchestra in a preschool]. Vziato z https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/8417/1/L_Teryaeva_MK_3_.pdf (Data zvernennia 18 liutoho 2023)

УДК 78: 615.86

ORCID: <https://orsid.org/:0000-0002-0052-1194>

ORCID: <https://orsid.org/:0000-0003-2479-9286>

**Крет М.В.,
Левчук Н.О.**

МУЗИЧНО-ЕТИЧНИЙ ДОСВІД, ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОГО СВІТУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Анотація. У статті розкрито роль музично-просвітницької традиції мистецтва у навчально-виховному процесі молодших школярів, взаємодію музики та моральності. На основі наукових праць здійснено спробу довести цінність, та роль досвіду особистості, який акумулює всій істотній формі діяльності людини. На основі дослідницьких традицій запропоновано запровадити до наукового вжитку поняття «музично-етичний досвід», що набувається внаслідок моральних за своїм

змістом переживань викликаних спілкуванням людини з музикою. Важливість безпосередньої участі учнів у самому процесі творення музики, участь у музичних гуртках (спів у хорі, гра в оркестрі та ін.). Наявні моральні знання морально-емоційна чутливість переконаність у нерівнозначності внутрішніх мотивів поведінки особистості і вибірковість, що до мотивацій вчинків, здатність до синтетичної моральної оцінки і вольового зусилля наявність певних схем, відповідності між типами музичного сприймання і певними морально-мотиваційними комплексами. Усвідомлення музично-етичного досвіду, як необхідної ланки навчально-виховного процесу в школі потребує відповідного методичного забезпечення. Пропонована стаття є певним науковим поглядом на предмет цінності музики, яка спонукає до осмислення сучасного музичного простору.

Ключові слова: музика, музика і мораль, музично-етичний досвід.

Annotation. The article reveals the role of the musical and educational tradition of art in the educational process of younger schoolchildren, the interaction of music and morality. On the basis of scientific works, an attempt was made to prove the value and role of personal experience, which accumulates in all essential forms of human activity. On the basis of research traditions, it is proposed to introduce the concept of "musical-ethical education" into scientific use, which is acquired as a result of experiences that are moral in their content, caused by the communication of a person with music. The importance of direct participation of students in the very process of music creation, music making, participation in musical circles (singing in a choir, playing in an orchestra, etc.). Available moral knowledge, moral-emotional sensitivity, conviction in the non-equivalence of the internal motives of the individual's behavior and selectivity regarding the motivations of actions, the ability to synthetic moral assessment and willful effort, the presence of certain schemes, correspondence between types of musical perception and certain moral-motivational complexes. Awareness of musical and ethical experience as a necessary link of the educational process at school requires appropriate methodical support. The proposed article is a certain scientific view on the subject of the value of music, which encourages the understanding of the modern musical space.

Key words: music, music and morality, musical and ethical experience.

Постановка проблеми. Серед засобів морально-виховного впливу на дітей найменш досліджуваною залишається музика. Якщо в педагогічній практиці окремі педагоги звертаються до музичної культури і прагнуть використати її морально-виховні можливості то педагогічна теорія майже повністю залишає цю проблему по за увагою. Водночас наш багаторічний практичний досвід переконує у важливості музики як чинника морально-виховного процесу в школі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові дослідження у даній галузі здійснювали Сухомлинський В.О., Дем'янчук О.Д., Завадська Т.М., Зязюн І.А.

Мета статті. Дослідити механізми поєднання музичності і моральності в процесі розвитку учнів молодших класів через музично-етичний досвід. Обґрунтувати цінність музики та теоретично визначити її морально-виховні можливості. Розкрити психолого-педагогічні засади системних

зв'язків між процесами музичного і морального виховання дітей молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукової і методичної літератури з проблемами виховання, а також аналіз шкільних і ЗВО навчальних програм, так само як і спостереження за навчально-виховним процесом в школі, дають змогу зробити такий висновок: в існуючих і розроблювальних моделях виховання все ще не приділяється достатньої уваги поєднанню музичності і моральності: морально-виховні можливості музики все ще не задіяні нашою педагогічною теорією і практикою.

Разом з тим у людей завжди жили прагнення поєднати музичність і моральність, переконаність у морально-виховних можливостях музики.

Видатний педагог В.О. Сухомлинський, який, власне, революціонував теорію і практику виховання, зазначав: «Серед численних засобів впливу на юне серце важливе місце належить музиці. Музика і мораль – це проблема, яка потребує на своє глибоке вивчення і дослідження» (Сухомлинський, 1977).

Наголошуючи на тому, що моральне невігластво у підлітковому віці є результатом втрат, допущених у виховному процесі в молодших класах. У своїй практичній роботі він виходив із того, що молодший шкільний вік є вирішальним періодом у процесі морального становлення особистості. «Я переконаний – писав Сухомлинський – що роки початкового шкільного навчання – найбільш відповідальний період становлення тієї грані людської вихованості, яка полягає у формуванні потреби в людині. Саме в цей період потрібно виховувати щедрість душі в ім'я щастя інших людей, а ця щедрість і є обернена сторона того, що можна назвати невтомимою жагою в людині» (Сухомлинський, 1977).

Міцні музично-просвітницькі традиції, зокрема у нас в Україні спрацювали на особність музики у навчально-виховному процесі. Тут ми маємо справу із цікавим парадоксом: сама очевидність культурно-виховного призначення музики стала на заваді належному включенню музики до системи навчально-виховного процесу у школі. Там, де школа сприймається і здійснюється насамперед як школа знання, спрямована на викладання і засвоєння «обов'язкових» дисциплін, музику через зрозумілу усім її культурно-гуманістичну покликаність ладні розглядати як деяку «надлишковість», як щось «необов'язкове» [Дем'янчук, 1995]. Звідси й певна невизначеність її статусу в школі щодо цілей і засобів виховання, а особливо – невизначеність системних зв'язків музичного виховання з іншими напрямками і ланками виховного процесу.

Отже в самій людській особистості, якнайповнішому репрезентанті життя, якраз і слід шукати ті смислові структури, що дозволяють, закріплюють і транслиують перетин і змістовну взаємодію музики і моральності. Такою структурою особистості є досвід. Саме досвід акумулює усі істотні форми діяльності людини, форми її спілкування з іншими людьми,

природою, участь її у різних ситуаціях. Він згортає, ущільнює життєві набутки людини і зберігає їх у формі його здібностей і здатностей. Іншими словами, досвід – це наш життєвий потенціал, що не тільки живить нашу життєву активність і надає засоби для неї але й істотно зумовлює нашу життєву стратегію і тактику.

Дослідженню саме естетичного досвіду присвячено змістовну працю І.А. Зязюна, котра не втратила свого теоретичного і практичного значення і сьогодні. Відповідно у музикознавстві зустрічаємо поняття «музичний досвід» і навіть «слуховий досвід». Маючи за підставу цю дослідницьку традицію, можемо запровадити до наукового вжитку поняття «музично-етичний досвід» (Зязюн, 1976).

Найперше, що можна сказати про музично-етичний досвід, це те, що набувається внаслідок моральних за своїм змістом переживань, викликаних спілкуванням людини з музикою. Продуковані сприйняттям музичних форм моральні переживання – чуйність, співстраждання, ентузіазм, моральне захоплення, моральне обурення тощо – виступають деякими емоційними моделями реального життя. Отже, і досвід, що набувається із такими переживаннями, виступає деяким відповідником морального досвіду, що набувається безпосередньо в реальних життєвих ситуаціях. Більше того, музично-етичний досвід слугує за істотне доповнення реального морального досвіду і навіть здатен корегувати, належно спрямовувати і «очишувати» моральний досвід, породжений реальними життєвими ситуаціями. Саме в цьому і полягає найзагальніше – ґрунт і причини морально-виховного впливу музики на людину.

Проте було б помилкою зводити музично-етичний досвід тільки до ущільнення морально-емоційного життя особистості. Він включає в себе і певні моральні знання. Слід просто брати до уваги; що знання не зводяться до володіння деяким алгоритмом (математичні знання, граматичні правила) чи до фактів. Сучасна філософія науки оперує поняттями «неявне знання», «особистісне знання». Отже і музика дає людині справжні, хоч і неявні знання. Це не знання про окремі об'єкти чи їхні окремі ознаки, а знання про взаємини людей, співпорядкованість властивостей духовного світу людини. Музика допомагає пізнанню багатоманітності людського світу і внутрішнім зв'язкам між його складовими. Музика вводить нас до світу цінностей і вчить притаманному цьому світу порядку, сприяє тому, щоб набутий досвід прилучення до людських цінностей міг бути перенесений до реального життєвого процесу і втілений у конкретних вчинках і взаєминах. Годі говорити, що все це має найбезпосередніше відношення до формування морального світу і реальної моральної позиції дитини.

Музично-етичний досвід по-своєму підсилює і закріплює в емоційно-вольових формах також і інші складові реального морального досвіду особистості, зокрема такі, як моральна мотивація і здатність до морального саморегулювання. Осмислене, тим більш педагогічно скероване

спілкування з музикою вчить сприймати музичні форми як певну смислову упорядкованість із своїми внутрішніми зв'язками; своєю внутрішньою ієрархією (головна і допоміжна теми, домінуючі і супроводжуючі музичні інструменти чи голоси). Це на рівні неусвідомленого – привчає ставитися до мотиваційної сфери як такої, що має свою ієрархію і потребує здатності до вибору мотивів поведінки відповідно до моральних вимог.

Здатність до моральної регуляції передбачає здатність до моральної опіки життєвих ситуацій, власних вчинків і вчинків інших людей; вона передбачає також і здатність до морально орієнтованого вольового акту. Спілкування з музикою, особливо серйозною за змістом і належно організованою за формою, істотно сприяє розвиткові цих здатностей. Так, виходячи із того, що реальні життєві ситуації і вчинки людей є протяжними у часі, розрізняють різні види оцінок: 1) випереджаюча; 2) поточна; 3) завершальна. Моральність ставить людину перед необхідністю оцінювати одночасно мотиви вчинку, саме його реальне здійснення і його можливі наслідки (Завадська, 1993).

Але схожі вимоги ставить перед людиною і музика. Повноцінне сприймання музичних форм передбачає водночас чути музику, що звучить, утримувати у пам'яті те, що вже відлунало, і очікувати продовження почутого, певним чином несвідомо прогнозуючи подальше розгортання музичного твору. Для цього потрібна певна внутрішня концентрація мобілізація внутрішніх духовних ресурсів особистості; звідси здатність музики стимулювати нас до орієнтованого вольового акту – гальмуючого чи активізуючого. Відповідно спілкування з музикою виробляє у нас певні схеми емоційного підкреслення того чи іншого типу поведінки: наприклад, свідомо чи несвідомо прагнути до само зосередженості, самоаналізу, чи звертаємося до музики, сповненої різних відтінків людських почуттів, дбаючи про підсилення свого внутрішнього тону, спрямовуючи себе до якихось напружених дій, ми слухаємо музику героїчного звучання, бадьору і наснажливу. Все це ми робимо завдяки тому, що в нашому досвіді зберігаються певні схеми емоційно-вольові відповідності між різними типами музичних форм і певними типами духовних станів, що конкретизуються в певних мотиваційних комплексах. Схеми такої відповідності між формами музичного сприйняття і певними морально-мотиваційними комплексами становлять вагому складову нашого музично-етичного досвіду. Формувати і закріплювати у дітей ці подібні до стереотипів, але набагато складніші і змістовніші структури досвіду – є важливим завданням цілісного процесу виховання у школі.

Нарешті, слід вказати і на таку важливу ознаку музично-етичного досвіду, як його фундованість подієвістю життя. Найшвидше входить до змісту будь-якого досвіду і найміцніше закріплюється в ньому те, що стало для людини подією. Отже, процес музично-етичного виховання повинен бути організований таким чином, аби прилучення дітей до морального

змісту музики, впізнання у музичних формах виявів людської моральності було для них подією, викликало певні внутрішні духовні зрушення. І тут надзвичайно важливого значення набуває безпосередня участь дітей у музичних гуртках.

Таким чином, музично-етичний досвід репрезентує в структурах людські особистості у формах людських здатностей реальну взаємодію музичного і морального життя, фундованість моральної сфери особистості переживаннями, викликаними сприйманням музичних форм і власною участю у процесі їхнього творення. Музично-етичний досвід має бути усвідомлений як необхідна ланка навчально-виховного процесу в школі, яка потребує відповідних педагогічних методик і відповідного методичного забезпечення.

Висновки: Отже, виходячи із вище сказаного, ми маємо повне право говорити про музично-етичне виховання дітей, а від так, і про його умови, форми і способи, організацію і його ефективність.

Список використаної літератури

Дем'яничук О.Д. (1995) Розвиток музичних здібностей у молодших школярів // Початкова школа. №4. С.32-34.

Завадська Т.М. (1993) Діагностування музично-естетичного досвіду молодших школярів. *Початкова школа*. №3. С.27-29

Зязюн І.А. Естетичний досвід особи. Формування і сфери впливу. – Київ., 1976р. 174 с.

Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. Вибрані твори в 5 т. Т.3 Київ., Радянська школа, 1977р. 668 с.

References

Demianchuk O.D. (1995) Rozvytok muzychnykh zdbnosteiu u molodshykh shkoliariv [Development of musical abilities in younger schoolchildren]// Pochatkova shkola. 1995. №4.

Zavadaska T.M. (1993) Diahnostuvannia muzychno-estetychnoho dosvidu molodshykh shkoliariv [Diagnosis of musical and aesthetic experience of younger schoolchildren] // Pochatkova shkola. №3.

Ziazun I.A. (1976) Estetychnyi dosvid osoby. Formuvannia i sfery vplyvu. [Aesthetic experience of the person. Formation and spheres of influence] Kyiv.

Sukhomlynskyi V.O. Sertse viddaiu ditiam. [I give my heart to children] – Kyiv., Radianska shkola, 1979 r.

•

Наукове видання

**МИСТЕЦЬКА ОСВІТА
ТА РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ**

Збірник наукових праць

Випуск 9

Відповідальний за випуск
Сверлюк Ярослав Васильович

Технічний редактор
Віталій Власюк

*Редакційна колегія не завжди поділяє погляди авторів,
висвітлені у збірнику.
За достовірність фактів, точність цитат та можливі помилки
повну відповідальність несуть автори опублікованих матеріалів.*

Підписано до друку 10.06.2023 р. Формат 60x84 1/16. Папір офсет.
Гарнітура «Times». Друк офсет. Ум. друк. арк. 10,0. Наклад 100 пр. Зам. 43.
Видавництво «Волинські обереги».

33028 м. Рівне, вул. 16 Липня, 38; тел./факс: (0362) 62-03-97;
e-mail: oberegi97@ukr.net

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта
видавничої справи ДК № 270 від 07.12.2000 р.

Надруковано у друкарні видавництва «Волинські обереги».